

ประวัติศาสตร์ชุมชนมุสลิมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาสมัยรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน
ศึกษาพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่

HISTORY OF MUSLIM COMMUNITIES OF BANGKOK NOI AND BANGKOK YAI
AREAS ON THE WEST BANK OF CHAO PHRAYA RIVER DRURING THE
RATTANAKOSIN PERIOD UP TO PRESENT

สำราญ ผลดี

Samran Phondee

สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ltee007@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงภูมิหลัง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ วิเคราะห์ถึงสถานภาพ บทบาท กระบวนการปรับตัวและการดำรงความเป็นมุสลิมภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์และนำเสนอในรูปแบบวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ด้วยปัจจัยสำคัญคือลักษณะทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ แบ่งออกเป็นนิคมชุมชนนี้และชีอะห์โดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญทั้งด้านการค้าสังคม วัฒนธรรม และการรับราชการ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ชุมชนมุสลิมคือกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ร่วมผ่านบริบททางประวัติศาสตร์ทั้งการทำการค้ากับตะวันตก การปฏิรูปประเทศ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง สงครามมหาเอเชียบูรพา รวมถึงการเป็นชุมชนมุสลิมในท่ามกลางวัฒนธรรมชาวพุทธ บริบทเหล่านี้ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชุมชนมุสลิมในพื้นที่ นำมาซึ่งกระบวนการปรับตัวเพื่อการดำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิมที่แสดงออก เช่น การแลกเปลี่ยนพื้นที่ของชุมชนมุสลิมกับการสร้างสถานีรถไฟ บางกอกน้อย การเกิดขึ้นของโรงเรียนราชการครู การเข้าไปมีบทบาททางการเมืองของกลุ่มผู้นำ ความสัมพันธ์ที่มีต่อราชสำนัก การสร้างพื้นที่และตัวตนของแขกเจ้าเซ็น เป็นต้น สิ่งสำคัญคือพลังในวิถีของชาวมุสลิมเองที่มีความเข้มแข็งด้วยสายสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อกัน ประกอบกับการยึดมั่นในหลักศรัทธาแห่งศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ส่งผลให้ชุมชนมุสลิมในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาสามารถดำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิมมาได้จนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ชุมชน, ชุมชนมุสลิม

ABSTRACT

This research aimed to study background and historical development, to analyze status, role, and adaptive paradigm, and the maintaining of Islamic identity under historical context of Muslim community on the west bank of Chao Phraya river. This historical research was presented in terms of descriptive analysis.

The findings revealed that the Muslim community on the west bank of Chao Phraya river has had historical development since Rattanakosin era. With geographical and historical factors, it could be divided into Sunni and Shi'a, in which mosques were regarded as the center of community. These Muslims have had the major roles in terms of business, society, culture and public service in Rattanakosin era. Muslim community is an ethnic group that had the historical context on doing business with the Westerners, on national reforms, on political revolution, on the greater East Asia war including on being the Muslim community among Buddhist culture. This context directly and indirectly affected the Muslim community in the given areas that brought about the adaptive paradigm in order to maintain the Muslim identity. For example, the land exchange between the Muslim community and Bangkok Noi's train station, the founding of Rachakarun school, the political participation of the leader groups, the relationship with palace, and the creating of social space and identity of Muslim Chao sen The important thing is the power of strong relationship among the Muslims in community. Also, they hold the firm belief of Islamic principles, consequently, the Muslim community on the west bank of Chao Phraya river has been able to maintain their identity

Keywords: Community history, Muslim community

บทนำ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2556: 916) [1] อธิบายความหมายของคำว่า “มุสลิม” ว่าหมายถึง ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ส่วนคำว่า อิสลาม หมายถึงศาสนาหนึ่งของโลกที่มีศาสดาชื่อ มุฮัมมัดหรือบิหมุฮัมมัดนับถือพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ มีคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นหลัก และไม่มีนิกบวช

หลักฐานทางประวัติศาสตร์อธิบายว่าคนสยามกับคนมุสลิมมีการติดต่อระหว่างกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย โดยมีการค้นพบคำว่า “ปสาน” ที่หมายความถึง “ตลาด” ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ต่อมาในสมัยอยุธยาที่มี “แขก” ที่นับถือศาสนาอิสลามมาจากอินเดีย เปอร์เซีย ฯลฯ และในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังมีชาวมุสลิมอีกจำนวนมากที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศโดยชาวมุสลิมเข้ามาใน

ประเทศสยามในหลายทิศทาง นอกจากนี้ยังมีพวกจามจาก แคว้นจำปาศักดิ์ที่นับถือศาสนาอิสลามได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพมหานครเมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. 2532: 460) [2]

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาการค้าขายกับต่างประเทศมีความรุ่งเรืองมาก ชาวเปอร์เซียเป็นหนึ่งในผู้ที่มาทำการค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาและประสบความสำเร็จอย่างมาก นำมาซึ่งจุดเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิม ซึ่งมุสลิมในกรุงศรีอยุธยานี้มีอยู่ด้วยกันหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มที่มาจากอินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย ซึ่งมุสลิมกลุ่มนี้จะเรียกรวมๆ กันว่า “แขกมัวร์” มุสลิมจามหรือที่เรียกว่า “แขกจาม” มุสลิมที่มาจากมลายู-ปัตตานี เรียกว่า “แขกตานี” มุสลิมจากหมู่เกาะอินโดนีเซีย จากเมืองมะกัสซาร์ ที่เรียกว่า “แขกมกัสซาร์” มุสลิมจาก

เกาะชวา เรียกว่า “แขกชวา” เป็นต้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2555: 27-31) [3]

การเข้ามาของชาวมุสลิมในสยามตั้งแต่อดีต มีทั้งที่เข้ามาแล้วกลับออกไป และเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยมีการตั้งถิ่นฐานของตนเองอยู่ที่สยามจำนวนมาก นิคมของพวกแขกมักกะสันที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ก็ช่วยอธิบายได้เช่นกันว่าเกี่ยวข้องกับแขกที่มาจากอินโดนีเซีย หรือภาพเขียนที่ปรากฏในภาพลายรดน้ำบนบานตู้ใบหนึ่งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่เชื่อกันว่าเป็นภาพของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 พ.ศ. 2181 – 2258 และอีกภาพหนึ่งเชื่อว่าเป็นภาพกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมกุล อินเดีย พ.ศ. 2201 – 2250 ซึ่งเรื่องดังกล่าวพ้องกันกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ว่า ในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199 – 2231 พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้ส่งคณะทูตเข้ามาเจริญพระราชไมตรีและเพื่อโน้มน้าวให้พระองค์เข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ ในขณะที่เดียวกันก็มีราชทูตจากเปอร์เซียเข้ามาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและชักชวนให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามด้วยเช่นกัน ซึ่งช่วงนี้เองที่มีพวก “แขกเทศ” หรือชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลามเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจำนวนมาก แต่ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกลับมีพระบรมราชโองการห้ามมิให้คนสยามเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ศาสนาอิสลาม ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีพวกมุสลิมได้เข้ามาค้าขายจำนวนมาก ส่วนหนึ่งได้ตั้งหลักปักฐานอยู่ในกรุงสยาม ไม่เพียงที่กรุงเทพมหานครเท่านั้น หากแต่ได้กระจายไปในที่ต่างๆ ทั้ง อยุธยา ฉะเชิงเทรา นครนายก ปทุมธานี รวมถึงพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย

ชาวมุสลิมที่เข้ามาในสยามในแต่ละช่วงเวลาต่างก็มีบทบาทต่อการขับเคลื่อนประวัติศาสตร์สยามอย่างต่อเนื่อง เพ็ญศรี กาญจนโน้ม (ความสัมพันธ์ไทย-อิหร่านทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. 2546: 284–288) [4] อธิบายว่า มุสลิมได้เข้ามามีบทบาททั้งทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ รวมถึงสังคมและวัฒนธรรมในดินแดนแห่งนี้เป็นเวลานานแล้ว ในสมัยของพระเจ้าปราสาททอง ก็มีชาวมุสลิมเข้ามารับราชการจำนวนมาก ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาชาวมุสลิมเหล่านี้ก็มีบทบาทมาก

ขึ้น หรือที่เรียกว่าเป็นยุคทองของชาวมุสลิม ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็มีการรับชาวมุสลิมเข้ามารับราชการในการทหารและการคลัง และการมหาดไทยจำนวนมากเช่นกัน

ธนบุรี เป็นเมืองเก่าที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองหน้าด่านทางการค้า เป็นราชธานีในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310–2325) และเป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ความเป็นเมืองที่สืบเนื่องมาจากอดีต จึงทำให้เมืองธนบุรีแห่งนี้เป็นแหล่งรวมของผู้คนต่างชาติพันธุ์ ซึ่งชาวมุสลิมก็เป็นอีกหนึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในธนบุรี ทั้งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมก่อนการเป็นราชธานีมุสลิมที่อพยพหนีภัยสงครามเมื่อคราวเสียกรุงฯ รวมไปถึงการเดินทางเข้ามาในภายหลังด้วยเหตุผลนานาประการ ส่งผลให้ชาวมุสลิมที่อยู่ในพื้นที่ธนบุรีนี้มีความหลากหลาย ทั้งนิกายรวมถึงสายบรรพบุรุษ ซึ่ง (เสาวนีย์ จิตหมวด. 2541: 53–67) [5] อธิบายว่าชาวไทยมุสลิมในธนบุรีนอกจากจะมีเชื้อชาติไทยแล้วยังเป็นชนชาติที่มีบรรพบุรุษจากเชื้อชาติต่างๆ เช่น เปอร์เซียอาหรับ ชาว – มลายูจาม – เขมร อินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ จีน เป็นต้น

มุสลิมในธนบุรีมีบทบาทและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างต่อเนื่อง พลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลามีความน่าสนใจว่ากับบริบททางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาชาวมุสลิมมีกระบวนการต่อการปรับรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นอย่างไร การเปลี่ยนแปลงโดยผ่านกระบวนการปรับตัวของชุมชนชาวมุสลิมตั้งแต่อดีต ได้ส่งผลต่อสภาพภาพและบทบาทของชุมชนชาวมุสลิมในพื้นที่นั้นๆ อย่างไร ซึ่งชาวมุสลิมยังคงความเป็นสังคมอันเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนาอย่างเหนียวแน่น มั่นคง และเข้มแข็งเห็นได้จากจำนวนของ มัสยิด หรือ สุเหร่า อันเป็นศาสนสถานสำคัญที่ศูนย์กลางการดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งศาสนาที่มีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นนัยสำคัญบางประการว่า แม้กลุ่มมุสลิมในพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งธนบุรีจะต้องตกอยู่ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงของโลกเช่นเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ทว่ากลุ่มมุสลิมกลับ

สามารถดำรงความเป็น “มุสลิม” ไว้ได้อย่างชัดเจนและน่าสนใจ ทั้งด้านสังคมที่เห็นได้ว่าเป็นชุมชนของมุสลิมยังมีลักษณะเหนียวแน่น ดุจครอบครัวเดียวกัน ด้านวัฒนธรรม วิธีการดำรงตนของชาวมุสลิมยังคงความชัดเจนอย่างมากในการนำตนเองเข้าไปสู่วิถีชีวิตตามครรลองของวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งสิ่งที่ชาวมุสลิมพยายามดำรงไว้ให้มากที่สุด คือ การทำให้ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาประจำตน ทั้งนี้เพื่อพัฒนาตนเองและประเทศชาติ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด. 2531: 53-67) [6]

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมในพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งธนบุรี ในหัวข้อ ประวัติศาสตร์ชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน : ศึกษาพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ เพื่อทำความเข้าใจในวิถีและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวมุสลิมในพื้นที่ โดยเลือกพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีชาวมุสลิมรวมตัวกันตั้งชุมชนที่ชัดเจนมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาและอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนมากภายหลังที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และมีความเป็นชุมชนชาวมุสลิมที่มีความเข้มแข็งในมิติของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงภูมิหลัง และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงสถานภาพและบทบาทในทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา
3. เพื่อวิเคราะห์ถึงกระบวนการปรับตัวและการดำรงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมภายใต้เงื่อนไขและสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์

คำถามการวิจัย

1. ชาวมุสลิมในพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีภูมิหลัง และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างไร

2. ชาวมุสลิมในพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีสถานภาพและบทบาทในประวัติศาสตร์อย่างไร

3. ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลารัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ชุมชนมุสลิมในพื้นที่มีกระบวนการปรับตัวอย่างไร

4. ชาวมุสลิมในพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีกระบวนการดำรงอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มคนที่ยึดถือศาสนาอิสลามในท่ามกลางวัฒนธรรมชาวพุทธและบริบททางประวัติศาสตร์อย่างไร

5. ลักษณะและกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมและตัวตนของชาวมุสลิมในพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยวิธีการใด

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเวลา มุ่งเน้นศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์เป็นสำคัญ (พ.ศ.2325-ปัจจุบัน)
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ หมายถึงชื่อเรียกของคลองที่มีมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีการตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมมาอย่างยาวนาน และมีความเป็นชุมชนมุสลิมที่ชัดเจน
3. ขอบเขตด้านเนื้อหา 1) พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ 2) สถานภาพและบทบาท 3) กระบวนการปรับตัวและการดำรงความเป็นชุมชนมุสลิม

วิธีการดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการค้นคว้าและรวบรวมจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการศึกษาภาคสนาม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยผ่านกระบวนการดังต่อไปนี้

1. วิธีการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และชั้นรอง (Secondary Sources) เช่น พงศาวดาร บันทึกของชาวต่างชาติ กฎหมาย ประวัติของศาสนสถาน เอกสารของทางราชการรายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ รวมถึงหนังสือของนักวิชาการที่มีอยู่ทั้งจาก

หน่วยของภาครัฐและเอกชน ข้อมูลที่นำมาใช้ใน ผู้วิจัยได้จัดแบ่งเอกสารเป็นประเภทต่างๆ ตามบริบทของเอกสาร จากนั้นจะทำการศึกษารายละเอียด และใช้วิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์เพื่อวิเคราะห์เอกสาร ทั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการใช้เอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรรวมถึงหลักฐานทางโบราณคดีร่วมประกอบการศึกษา

2. การวิจัยภาคสนาม ทำการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

- ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ โบราณสถาน สถานที่สำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในพื้นที่ทั้งบางกอกน้อยและบางกอกใหญ่

- ข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ข้อมูลในด้านประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ทำการศึกษาคือความเป็นชุมชนมุสลิม รวมถึงข้อมูลตามวัตถุประสงค์ เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้อาวุโส เป็นต้น โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลจากหลักฐาน เอกสาร และเก็บข้อมูลจากภาคสนาม ทั้งข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ จากการสัมภาษณ์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย เพื่อค้นหาข้อสรุปถึง ภูมิสังคม ภูมิหลัง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ บทบาทสถานภาพ กระบวนการปรับตัว รวมถึงกระบวนการธำรงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

5. การนำเสนอ ผู้วิจัยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยนำเสนอเนื้อหาแบบหัวข้อเรื่อง (Topical Approach) ซึ่งแต่ละเรื่องจะเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยพบข้ออธิบายประวัติศาสตร์ชุมชนมุสลิมพื้นที่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ผลสรุปของการวิจัยแบ่งอธิบายได้ดังนี้

1. ภูมิสังคมชุมชนริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา

พื้นที่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือกรุงเทพฯ ฝั่งธนบุรี ปรากฏชื่อตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า “บางกอก” แต่เดิมพื้นที่ ฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรีนี้เป็นแผ่นดินผืนแผ่นดินเดียวกัน โดยเส้นทางของแม่น้ำเจ้าพระยาจากทางเหนือ เมื่อไหลมาถึงพื้นที่บริเวณโรงพยาบาลศิริราช ปัจจุบันก็ไหลอ้อมไปทางคลองบางกอกน้อยโค้งไปออกตรงบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ในสมัยของสมเด็จพระไชยราชา ทรงเห็นว่าลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวไม่สะดวกในการเดินทางไปมาและการค้าขาย จึงทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองลัดตั้งแต่ที่คลองบางกอกน้อยไปออกแม่น้ำเก่าที่หน้าวัดอรุณฯ เรียกว่า “คลองลัดบางกอก” ครั้นเมื่อขุดคลองแล้วจึงตั้งเป็นเมืองขึ้นชื่อว่า “เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร”

ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ นำมาซึ่งการเป็นพื้นที่สำคัญทั้งการเป็นเมืองหน้าด่านทางการค้าเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา การเป็นเมืองศูนย์กลางทางอำนาจและเศรษฐกิจในสมัยธนบุรี เป็นต้น และความเป็นชุมชนทั้งชาวสยามที่ตั้งถิ่นฐานทำการเกษตรและชุมชนชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่ออำนวยความสะดวกในด้านการค้าของตนเองซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

เมื่อมีการย้ายพระนครข้ามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มาทางทิศตะวันออกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พื้นที่ฝั่งตะวันตกก็ถูกลดบทบาทลง รวมถึงกลุ่มคนในพื้นที่เดิมก็มีการเคลื่อนย้ายข้ามฝั่งตามศูนย์กลางอำนาจไปซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวสยาม ประกอบกับความสำคัญในด้านต่างๆ ของชาวต่างชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ดังนั้นพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาจึงกลายเป็นแหล่งรวมของชุมชนชาวต่างชาติที่เพิ่มมากขึ้นในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ต่อมาพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตก มีการเปลี่ยนสถานะมาสู่การเป็นจังหวัดธนบุรีเมื่อครั้งรัชกาลที่ 6 จากนั้นก็มีการปรับเปลี่ยนเรื่อยมาจนปัจจุบัน คือการเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของกรุงเทพมหานครที่อยู่ในรูปของเขตพื้นที่การปกครอง ลักษณะดังกล่าวนี้ คือปัจจัยสำคัญอันนำมา

ซึ่งความหลากหลายของผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทั้งชาวสยาม เจ้าขุนมูลนาย รวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชาวต่างชาติ และหนึ่งในนั้นก็คือชุมชนมุสลิม

บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ในการวิจัยครั้งนี้ หมายรวมถึงพื้นที่ทางสังคมของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานโดยยึดเอาเส้นทางน้ำคือคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่เป็นสำคัญ ทั้งสองพื้นที่มีชุมชนสำคัญในอดีตที่มีความหลากหลายทั้งกลุ่มชาติพันธุ์รวมถึงวิถีการดำเนินชีวิต ในเวลาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับภูมิสังคมของชุมชนในพื้นที่หลายประการ ทั้งการเริ่มต้นตั้งกรุงธนบุรี อิทธิพลจากโลกตะวันตกในยุคล่าอาณานิคม การปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย การเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือแม้แต่เมื่อครั้งเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งพัฒนาการของพื้นที่ที่ทำการศึกษาในแต่ละช่วงเวลาได้ส่งผลทั้งโดยตรงและทางอ้อมต่อพัฒนาการทางสังคมของชุมชนมุสลิมในพื้นที่อย่างชัดเจน

แม้ว่าชื่อของชาวมุสลิมในพื้นที่จะมีปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่มากนัก แต่ก็สามารถยืนยันได้ว่า ชาวมุสลิมเข้ามามีบทบาทต่อสังคมสยามตั้งแต่สมัยอยุธยาเช่นเดียวกับชาวจีนและชาวตะวันตก เมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสร้างราชอาณาจักรใหม่ที่เมืองธนบุรี ชาวมุสลิมก็ได้มาตั้งรกรากรวมกันเป็นชุมชนอยู่จำนวนมากทั้งบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่และบางกอกน้อย รวมถึงตามเส้นทางน้ำสายต่างๆ

กล่าวได้ว่า ภูมิสังคมพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือปัจจัยสำคัญที่อธิบายถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่ซึ่งหนึ่งในนั้นคือชุมชนชาวมุสลิมหรือกลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลามที่มีการตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกและมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างต่อเนื่องและน่าสนใจ

2.พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่

นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่สันนิษฐานว่าอย่างน้อยชาวมุสลิมก็น่าจะเข้ามามีบทบาทตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย เนื่องจากมีการค้นพบคำว่า “พาสัน” (PASAN) หรือ

“ปสาน” ในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่นักวิชาการแปลความกันว่าหมายถึง “ตลาด” นอกจากนี้ยังมีการค้นพบเครื่องถ้วยชามสังคโลกในประเทศต่างๆ ที่นับถือศาสนาอิสลาม เช่น อินโดนีเซีย เปอร์เซีย ที่ยังคงอยู่ในสภาพดีมาก ซึ่งนักประวัติศาสตร์ถือกันว่าเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์และเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของกรุงสุโขทัย

ความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา คือปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดชาวต่างชาติให้เข้ามาค้าขาย และชาวเปอร์เซียก็เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จด้านการค้ากับกรุงศรีอยุธยา ไม่เพียงเท่านั้น หากแต่นำมาซึ่งการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในกรุงศรีอยุธยา และเพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและกลุ่มเชื้อสาย

ในสมัยกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เดิมพื้นที่ที่เรียกว่าเมืองบางกอกแห่งนี้มีชุมชนชาวมุสลิมตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว ต่อมาเมื่อครั้งเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 มุสลิมที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาก็อพยพเคลื่อนย้ายหนีภัยสงครามลงมารวมตัวกันอีกครั้งที่บางกอก โดยกระจายตัวกันตั้งถิ่นฐานอยู่ริมน้ำตลอดเส้นทาง นอกจากนี้ยังมีชาวมุสลิมที่มาจากหัวเมืองทางใต้ที่เกิดจากสงครามปราบปรามเมืองต่างๆ ที่ถูกกวาดต้อนมาอีกส่วนหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ หากแต่ครั้งนี้ให้ตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายกันไปทั้งฝั่งพระนคร ฝั่งตะวันตก รวมถึงพื้นที่อื่น รวมถึงยังเชื่อว่ามีชาวมุสลิมที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติมอีกจำนวนมาก อันเป็นผลมาจากการความรุ่งเรืองทางด้านการค้าขายที่มีมาอย่างต่อเนื่อง

เหตุผลสำคัญของการเดินทางเข้ามาในสยามของกลุ่มมุสลิมมี 2 ประการสำคัญ คือ 1.การเผยแผ่ศาสนา และ 2.การค้าขาย แต่ดูเหมือนว่าด้านการเผยแผ่ศาสนาจะไม่ประสบความสำเร็จมากนักในพื้นที่เมืองหลวงทั้งกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ในขณะที่ทางด้านการค้าดูจะเป็นด้านที่ประสบความสำเร็จมากกว่า ทั้งนี้ด้วยความสามารถเฉพาะตัวของชาวมุสลิมเองทั้งการเดินทางเรือการค้า และการบริหารจัดการ ประกอบกับความสามารถดังกล่าวเป็นสิ่งที่รัฐบาลมีความต้องการ ดังนั้นชาวมุสลิมในสยามจึงเติบโตอย่างรวดเร็ว และที่สำคัญคือมีความสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันในลักษณะของการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่มั่นคงในหลายพื้นที่

ในพื้นที่ฝั่งกรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกมีหลักฐานว่าชาวมุสลิมเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาและอพยพเคลื่อนย้ายมาเมื่อครั้งเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 รวมถึงมีการกวาดต้อนมาจากหัวเมืองมลายูในช่วงหลังจากการเปิดการค้าเสรีภายใต้สนธิสัญญาเบาว์ริงส่งผลให้มีพ่อค้าจากอินเดีย มลายู และอาหรับเข้ามาทำการค้ามากขึ้น

ในพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่มีชาวมุสลิมเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วอย่างน้อยตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยมีมัสยิดต้นสนเป็นหลักฐาน และหากแบ่งกลุ่มของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ออกตามนิกายจะพบว่า กลุ่มมุสลิมนิกายชีอะห์หรือแขกเจ้าเซ็นมีการรวมตัวกันในพื้นที่ตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี โดยส่วนใหญ่เป็นมุสลิมที่อพยพหนีภัยสงครามมาจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2310 เห็นได้จากศาสนสถานของชาวชีอะห์ คือ “กุฎีหลวง” หรือ “กุฎีเจ้าเซ็น” ที่สร้างขึ้นเมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 ที่ต่อมามีการสร้างเพิ่มเติมอีกหลายแห่งและเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอยู่มากในพื้นที่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งการขยายตัวของชุมชนหรือการแยกตัวออกไปของชุมชนมุสลิมที่เห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของกุฎีหรือสุเหร่าของนิกายชีอะห์ ทั้งกุฎีเจ้าเซ็นที่ปากคลองมอญ และกุฎีเจริญพาศน์ที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปในคลองบางหลวง รวมถึงบทบาทในด้านต่างๆ ที่ค่อนข้างจะโดดเด่นมากกว่านิกายซุนนีย์ ทั้งด้านเศรษฐกิจ รวมถึงบทบาทต่อราชสำนักและบ้านเมืองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในขณะที่ชุมชนมุสลิมนิกายซุนนีย์เป็นชุมชนที่อยู่มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยมีมัสยิดอยู่กระจายไปในพื้นที่ต่างๆ เช่น มัสยิดต้นสนหรือกุฎีใหญ่ มัสยิดหลวงบางกอกน้อย เป็นต้น แต่เดิมนั้นจุดสำคัญที่มีการตั้งชุมชนอยู่จำนวนมากคือบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่

ชาวมุสลิมทั้งเชื้อสายซุนนีย์และชีอะห์ ต่างก็มีวิถีของการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่เหมือนกันก็คือ จะอยู่รวมตัวเป็นชุมชนใกล้ชิดกันโดยมีศาสนสถานของศาสนาเป็นศูนย์รวมของชุมชนและกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ซึ่งกลุ่มชุมชนมุสลิมที่สำคัญ เช่น

ชุมชนมุสลิมโดยรอบมัสยิดบางกอกน้อยหรือมัสยิดอันซอร์ชุนนะห์ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติมายาวนาน ชาวชุมชนมีความเชื่อในเบื้องต้นว่าบรรพบุรุษของชุมชน

นับต้นมาจากสายสกุลสุลต่านสุลัยมาน แต่เดิมชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยอยู่ทางริมฝั่งคลองทางทิศใต้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการก่อสร้างสถานีรถไฟธนบุรีชุมชนมุสลิมจึงได้มีการย้ายข้ามคลองไปตั้งชุมชนอยู่ทางทิศเหนือจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนมุสลิมโดยรอบมัสยิดต้นสน สืบเชื้อสายมาจากสุลต่านสุลัยมาน เป็นชุมชนโบราณที่มีความเก่าแก่มากที่สุดในพื้นที่ เห็นได้จาก “มัสยิดต้นสน” หรือ “กะดีใหญ่” ที่เชื่อว่าสร้างจากชุมชนมุสลิมที่รวมตัวกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเป็นชาวมุสลิมเชื้อสายจากที่เข้ามาเป็นกองอาสาต่างชาติในสมัยสมเด็จพระไชยราชา (พ.ศ. 2077-2111) ซึ่งเป็นช่วงของการเกณฑ์แรงงานอาสาต่างชาติเพื่อขุดคลองลัดบางกอกในปี พ.ศ.2085 และเกิดเป็นชุมชนมุสลิมขึ้นในบริเวณท้ายป้อมเมืองบางกอกหรือป้อมวิชัยประสิทธิ์ ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ไม่ไกลจากพระราชวังในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แสดงให้เห็นว่าชุมชนมุสลิมน่าจะมีความสำคัญที่ได้รับพระราชทานหรืออย่างน้อยก็อาจจะได้รับการโปรดปรานอยู่บ้างจึงได้อยู่ใกล้ชิด เมื่อครั้งที่เสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 มีมุสลิมอพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาอีกจำนวนมาก ปัจจุบันบางส่วนของชาวมุสลิมรอบมัสยิดต้นสนได้มีการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธบ้าง แต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงนับถือศาสนาอิสลามตามบรรพบุรุษ รวมถึงความเป็นชุมชนในปัจจุบันที่เหลืออยู่ไม่มากนักเนื่องจากได้รับผลกระทบจากการเวนคืนที่ดิน

ชุมชนมุสลิมกุฎีขาวหรือชุมชนมุสลิมมัสยิดบางหลวง ตั้งอยู่คนละฝั่งคลองกันกับชุมชนมัสยิดต้นสนบรรพบุรุษของชุมชนแห่งนี้อพยพมาตั้งแต่ครั้งที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 นั่นก็หมายความว่า เป็นการเดินทางมาพร้อมๆ กันกับชุมชนมุสลิมฝั่งกุฎีเจ้าเซ็นและกุฎีเจริญพาศน์ เข้ามาสมทบกับกลุ่มมุสลิมที่มีอยู่เดิม ผูกพันรวมกันอยู่ทั้งสองฝั่งคลองบางกอกใหญ่ตั้งแต่ปากคลองเรือเข้าไปด้านใน สันนิษฐานว่า แต่เดิมพื้นที่ดังกล่าวน่าจะมีศาสนสถานอยู่แล้ว ที่เรียกกันว่า ศาสนสถานกุฎีแดง ที่อยู่ในสภาพชำรุดเสื่อมโทรม และใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจชั่วคราว ต่อมาจึงมีการสร้างมัสยิดขึ้นมาใหม่ โดยพ่อค้ามุสลิมในหมู่บ้านที่ชื่อว่า “โต๊ะหยี” รวมตัวกันกับชุมชน

สร้างขึ้นเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง และใช้ชื่อว่า “มัสยิดบางหลวง” ส่วนชุมชนโดยรอบจึงกลายเป็นชุมชนมัสยิดบางหลวงและปัจจุบันยังคงอยู่รวมกันอย่างหนาแน่น

ชุมชนมุสลิมในกายซ็ือหรือ “แขกเจ้าเซ็น” มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนที่ชัดเจนแล้วตั้งแต่ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีศาสนสถานที่ชัดเจนเป็นศูนย์รวมของความเชื่อของชุมชนที่คนทั่วไปจะคุ้นชื่อกันว่า “สามกะดี-สี่สุหร่า” อันหมายถึง ศาสนสถานประกอบด้วย “กุฎีเจ้าเซ็น” หรือ “กุฎีหลวง” หรือ “กุฎีบน” ที่เป็นศาสนสถานของชุมชนแห่งแรกในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ “กุฎีล่าง” หรือ “กุฎีเจริญพาศน์” เป็นแห่งที่ 2 “กุฎีนอก” หรือ “กุฎีปลายนา” และต่อมาในพ.ศ.2479 ชาวชุมชนแขกเจ้าเซ็นก็ได้จัดตั้งศาสนสถานเพิ่มอีกแห่งหนึ่ง คือ “สุหร่ามุขดุจธรรมอิสลาม” ตามมาตามลำดับ

ชุมชนมุสลิมมีความพยายามในการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสยามหรือการเป็นชาว “ไทยมุสลิม” โดยผ่านการประพฤติปฏิบัติตนให้กลมกลืนไปกับสังคมส่วนใหญ่ แต่ยังคงยึดมั่นศรัทธาตามหลักคำสอนทางศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ชัดเจน และต่อเนื่อง วิถีของชาวไทยมุสลิมดังกล่าวดำเนินไปโดยผ่านการถ่ายทอดวัฒนธรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาที่แม้จะผ่านกระบวนการกลืนกลายทางวัฒนธรรมโดยครอบครัวและการศึกษา ทำให้วิถีความเป็นมุสลิมหรือกลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลามยังคงเด่นชัดมาจนถึงปัจจุบัน

บทบาทของชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีทั้งการเป็นพ่อค้าที่ตั้งบ้านเรือนในลักษณะเรือนแพ หรือแม้แต่การใช้เรือลำเล็กล่องไปมาค้าขายอยู่ตามลำน้ำ การรับราชการในหลายตำแหน่งทั้งพระยา พระหลวง ขุน เป็นต้น

บทบาททางด้านเศรษฐกิจอยู่ในรูปของพื้นที่เมืองที่ตั้งอยู่ในฐานะการเป็นเมืองหน้าด่าน ชุมชนมุสลิมในพื้นที่เวลานั้น (บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่) คงทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกให้กับการค้าของชาวมุสลิมด้วยตนเอง ในสมัยรัตนโกสินทร์ชาวมุสลิมยังคงมีบทบาททั้งในส่วนของผู้นำชุมชนรวมถึงชุมชนท้องถิ่น บทบาทของผู้นำในฐานะของขุนนางกรมท่าชาวยังคงได้รับการสืบต่อจาก

ครั้งกรุงศรีอยุธยาและสืบเนื่องต่อมาอีกหลายรัชกาล แม้ว่าบทบาทด้านการค้าของกรมท่าชาวมุสลิมจะลดน้อยลงอย่างต่อเนื่องอันเป็นผลมาจากรูปแบบทางการค้าที่เงินเข้ามา มีบทบาทมากขึ้น และต่อเนื่องด้วยการค้ากับชาติตะวันตกที่เกิดขึ้นอย่างมากภายหลังการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับหลายประเทศ อันเป็นผลที่นำมาซึ่งบทบาททางการค้าของกลุ่มผู้นำที่เป็นชาวมุสลิม ล้นสุดลง ในขณะที่การเศรษฐกิจระดับชุมชนของชาวมุสลิมในพื้นที่ ก็มีความสำคัญเช่นกัน ทั้งการค้าขายในลักษณะที่เป็น “เรือนแพ” รวมถึงสินค้าอุตสาหกรรมสำคัญอย่างที่นอนบางกอกน้อย เป็นต้น

บทบาททางด้านการเมืองการปกครอง มีกลุ่มผู้นำของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ฝั่งตะวันตก ทั้งขุนนางกรมท่าชาวมุสลิมที่สืบต่อมาจากครั้งกรุงศรีอยุธยา ตำแหน่ง “จุฬาราชมนตรี” ที่ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากที่ไม่เพียงทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาต่อพระมหากษัตริย์ บทบาททางด้านบริหารจัดการบ้านเมืองเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่สูงสุดในการปกครองดูแลกลุ่มคนมุสลิมทั่วประเทศต่างพระเนตรพระกรรณ แม้ว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีจะถูกลดบทบาทลงก็ตาม

สรุปได้ว่า ชุมชนมุสลิมในพื้นที่กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นกลุ่มคนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาแล้วตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และเข้ามาเพิ่มเติมจากปัจจัยต่างๆ ทั้งการกวาดต้อนมาจากหัวเมืองปักษ์ใต้ ความรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาบ้านเมืองตลอดช่วงเวลาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

3. กระบวนทัศน์และการธำรงอัตลักษณ์ของชุมชนมุสลิมบริเวณริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา

- กระบวนทัศน์การปรับตัวของชุมชนมุสลิมกับบริบททางประวัติศาสตร์

ชุมชนมุสลิมในเมืองหลวงเป็นชนกลุ่มน้อยที่แวดล้อมไปด้วยสังคมชาวพุทธ เราจึงได้เห็นการยอมรับปรับตัวในหลายลักษณะเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างกลมกลืนโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านวัฒนธรรม แต่ที่

น่าสนใจก็คือการปรับตัวดังกล่าวยังคงอยู่ภายใต้กรอบคิดทางศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 4 สยามได้ลงนามในสนธิสัญญาที่เรียกว่า “สนธิสัญญาไมตรีและพาณิชย์” หรือ “สนธิสัญญาเบาว์ริง” สนธิสัญญาดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการค้าในสยาม ผลกระทบสำคัญที่มีต่อชุมชนมุสลิมก็คือ บทบาทของขุนนางกรมท่าชาวชาวมุสลิมถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทต่อความรุ่งเรืองที่เกิดขึ้น จำต้องลงบทบาทและความสำคัญลงอย่างมาก นอกจากนี้ สนธิสัญญาเบาว์ริงยังส่งผลต่อให้พ่อค้าที่มีทั้งอินเดีย มลายู และอาหรับได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำการค้ากันมากขึ้น และบางส่วนก็เข้าไปตั้งถิ่นฐานร่วมกับกลุ่มมุสลิมที่มีอยู่เดิม รวมถึงพื้นที่บางส่วนของฝั่งตะวันตกก็ได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นโกดังสินค้าดังเช่นที่ปากคลองบางกอกใหญ่ เป็นต้น

นโยบายปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่งผลให้เกิดกลุ่มมุสลิมที่เข้าไปมีบทบาททางการค้า โดยอิงกับอำนาจของประเทศตะวันตก เช่น มุสลิมสายอินเดียที่เข้ามาในฐานะคนในบังคับของยุโรปที่ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและได้สิทธิทำการค้าอย่างเสรี กลุ่มคนเหล่านี้ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนในกรณีการเวนคืนที่ดินบริเวณปากคลองบางกอกน้อยเพื่อสร้างสถานีรถไฟ ครั้นนั้นชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยได้ขอความช่วยเหลือจากราชสำนักโดยผ่านทางพ่อค้ามุสลิมที่มีเชื้อสายอินเดีย คือ อิบรอฮิมบายานานา ที่ต่อมาชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยก็ได้รับพระราชทานที่ดินฝั่งตรงข้ามคลองบางกอกน้อยสร้างชุมชนและมีมัสยิดที่ปัจจุบันคือ

มัสยิดหลวงบางกอกน้อยหรือมัสยิดอันซอริชชุนนะห์ รวมถึงการเวนคืนที่ดินเพื่อใช้เป็นสถานที่ราชการหน่วยงานต่างๆ เช่น การสร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อย โรงพยาบาลศิริราช ถนน หน่วยงานราชการ รวมถึงสะพานต่างๆ เป็นต้น ซึ่งผลกระทบที่เกิดกับชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ คือการอพยพย้ายถิ่น

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อวิถีความเป็นชุมชนมุสลิมเกิดขึ้นในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่เรียกได้ว่าเป็นการปฏิรูปสังคมแบบเผด็จการชาตินิยมที่ได้มีความพยายามอย่างมากที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนกลุ่มน้อยให้กลายเป็นกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมร่วมเดียวกัน ภายใต้ความคิดที่ว่า “เมืองไทยเป็นของคนไทย มิควรให้ศาสนาอื่นอยู่” ที่สำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ทั้งบทบาทหน้าที่ กระบวนการได้มา รวมถึงการเปลี่ยนสายจากนิกายชีอะห์มาเป็นสายซุนนีย์ การเวนคืนที่ดินเพื่อใช้ในสวนงานราชการทั้งการสร้างสถานที่ราชการของกองทัพเรือ การสร้างถนนสายมิตรภาพ เป็นต้น

นอกจากนี้เหตุการณ์สงครามมหาเอเซียบูรพาที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่าง พ.ศ.2484-2488 ก็ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนมุสลิมในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ เกิดภาวะของการสงครามที่นำมาซึ่งความไม่ปกติในวิถีของชุมชน รวมถึงความเสียหายที่เกิดแก่ชีวิตและทรัพย์สินจากการทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรในชุมชนมุสลิมบางกอกน้อย เป็นต้น

ตารางที่ 1 สรุปเหตุการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนมุสลิมกับบริบททางประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์

บริบททางประวัติศาสตร์	ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนมุสลิม
เปิดประตูสู่การค้ากับชาติตะวันตก	<ul style="list-style-type: none"> - การเปลี่ยนแปลงบทบาทและอำนาจของขุนนางกรมท่าชาว - การเปลี่ยนแปลงพื้นที่โดยมีการเพิ่มขึ้นของโกดังสินค้ามากขึ้น - การค้าขายบริเวณปากคลองหรือจุดตัดของเส้นทางการคมนาคมมีเพิ่มขึ้น เช่น ปากคลองบางกอกน้อยและปากคลองบางกอกใหญ่

ตารางที่ 1 (ต่อ) สรุปเหตุการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนมุสลิมกับบริบททางประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์

บริบททางประวัติศาสตร์	ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนมุสลิม
การปฏิรูปบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5	<ul style="list-style-type: none"> - การเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสถานที่ทางราชการและการพัฒนาประเทศ - การสร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อย – เพชรบุรี
เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475	<ul style="list-style-type: none"> - การเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสถานที่ทางราชการและการพัฒนาประเทศ เช่น ถนน สะพาน เป็นต้น - การเปลี่ยนแปลงทั้งอำนาจหน้าที่ กระบวนการได้มาของ จุฬาราชมนตรี
สงครามมหาเอเชียบูรพา	<ul style="list-style-type: none"> - ความเดือนร้อนที่เกิดจากสงคราม - การทิ้งระเบิดพลาดเป้าหมายของฝ่ายสัมพันธมิตรที่ลงในพื้นที่ชุมชนมุสลิมบางกอกน้อย

- การดำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่

บริบททางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลา ประกอบกับความเป็นชุมชนมุสลิมในท่ามกลางวัฒนธรรมชาวพุทธ ล้วนส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ แต่ชุมชนมุสลิมทั้งนิกายซุนนีและชีอะห์ต่างก็ยังคงสามารถรักษาอัตลักษณ์ความเป็นตัวตน ยังคงสามารถดำรงความเป็นชุมชนมุสลิมในพื้นที่ได้อย่างเข้มแข็งผ่านกระบวนการทัศน์วิถีปฏิบัติและการแสดงออกที่สามารถอธิบายได้หลายลักษณะ อาทิ

การดำรงรักษาอัตลักษณ์ความเป็น “แขกเจ้าเซ็น” หรือมุสลิมนิกายชีอะห์ ด้วยความพยายามในการสร้างพื้นที่ทางสังคมและตัวตนผ่านวิถีคิดและการปรับตัว เห็นได้จาก การแยกตัวออกมาสร้างชุมชนและศาสนสถานของตนเองเมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 ที่พระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) ขอพระราชทานที่ดินเพื่อการก่อสร้างชุมชนและ “กุฎีเจ้าเซ็น” ที่บริเวณปากคลองมอญ ที่ต่อมาก็มีการสร้างเพิ่มเติมในกรณีของ “กุฎีล่าง” หรือ “กุฎีเจริญพาศน์” แต่เดิมชุมชนมุสลิมแขกเจ้าเซ็นเหล่านี้มีการใช้ศาสนสถานหรือมัสยิดต้นสนร่วมกัน ต่อมาด้วยความต่างทางความคิด แขกเจ้าเซ็น จึงเลือกที่จะแยกตัวออกมาสร้างชุมชนโดยที่ยังคงสายสัมพันธ์ความเป็นกลุ่มคนที่มีบ่อศาสนาอิสลามร่วมกันไว้อย่างเหนียวแน่น นอกจากนี้การประกอบ “พิธีเจ้าเซ็น” ที่มีลักษณะเฉพาะของมุสลิมกลุ่มนี้ที่ได้

ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ความเป็นแขกเจ้าเซ็นได้เป็นอย่างดี

การสร้างความสัมพันธ์กับราชสำนักที่มีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะทั้งการเข้ารับราชการในตำแหน่งสำคัญ การเป็นขุนนาง การเป็นนักรบ การเป็นผู้ปกครอง รวมถึงการสร้างสายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการแต่งงาน สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนมุสลิมมีหลักประกันหรือมีความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งมั่นคง เนื่องจากการได้รับความไว้วางใจและการได้รับความอนุเคราะห์จากราชสำนักเรื่อยมา เห็นได้จากการพระราชทานที่ดินให้กับชุมชน การเสด็จไปเยี่ยมเยียนชุมชนมุสลิม หรือแม้แต่การให้ชุมชนมุสลิมได้เข้าเฝ้าฯ รับใช้ใกล้ชิดในพระราชกิจต่างๆ “ความสัมพันธ์” ในลักษณะดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนมุสลิมมี “ความสำคัญ” ต่อราชสำนักและสังคม แม้ว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ราชสำนักจะถูกลดบทบาทลงก็ตาม

นอกจากนี้ เราได้เห็นความพยายามในการปรับตัวในวิถีของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ทั้งเรื่องของการแต่งกาย เช่น การเข้าไปประกอบพิธีกรรมในมัสยิดของชาวมุสลิมที่เห็นการแต่งกายในหลายลักษณะ ที่สำคัญคือไม่ได้เป็นการสวมชุดคลุมยาวทั้งหมด มีอยู่จำนวนมากที่แต่งกายแบบธรรมดา ซึ่งต่างจากวัฒนธรรมมุสลิมที่ชัดเจนของทางภาคใต้ แต่ยังคงมีระเบียบอยู่ว่าจะต้องทำความสะอาดร่างกายให้บริสุทธิ์ก่อนเสมอ เป็นต้น

สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ก็คือ “มัสยิด” ที่มีการจัดสร้างกระจายตัวอยู่ทั่วไป โดยที่มโนทัศน์ของชาวมุสลิมที่มีต่อการให้ความสำคัญกับมัสยิดในฐานะที่เป็น “บ้านของพระเจ้า” เป็น “ศูนย์กลางของชุมชน” และเป็น “สถาปัตยกรรมอิสลาม” จะเห็นได้ว่า “มัสยิด” ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจเท่านั้น หากแต่มัสยิดคือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวมุสลิมอย่างแยกไม่ออก การปรับตัวของศาสนสถานของชุมชนมุสลิม แสดงออกอย่างชัดเจนดังเช่นมัสยิดบางหลวงที่มีลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยไม่ใช่ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาสนาอิสลามที่คุ้นตา แต่ยังคงถูกสร้างอยู่บนหลักพื้นฐานทางศาสนานั่นก็คือการหันหน้าไปในทิศทางเดียวกันกับมัสยิดอื่นๆ ทั่วโลก และลวดลายที่ปรากฏภายในมัสยิดที่เป็นลายพันธุ์ไม่เลื้อยต่างๆ ที่มีความงดงามในลักษณะของวัฒนธรรมไทย เป็นต้น เมื่อมัสยิดเป็นมากกว่าศาสนสถานเพื่อการประกอบศาสนกิจ หากแต่เป็นเสมือนบ้านของพระเจ้า สถานที่ตั้งของมัสยิดแต่ละแห่งจึงมีความสำคัญนั้นเพราะมีความหมายไปถึงการเป็นศูนย์กลางของชุมชน ศาสนิกชนทั้งหลายที่เข้าไปประกอบศาสนกิจด้วยการละหมาดในมัสยิด จึงมีความหมายไปถึงการรวมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมุสลิมทั้งหมด

นอกจากนี้ “โรงเรียนราชการุญ” ยังเป็นอีกหนึ่งความพยายามของชุมชนมุสลิมในการธำรงรักษาความเป็นกลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยมุ่งหวังผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเป็นมุสลิมผ่านระบบการศึกษา การสร้างโรงเรียนราชการุญเกิดขึ้นจากความพยายามของชาวมุสลิมบางกอกน้อยที่ไม่ได้เป็นเพียงความพยายามในการรักษาอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิมผ่านระบบการศึกษาเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนให้เห็นเป็นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนให้รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและที่สำคัญคือความพยายามในการแสดงตัวตนบนพื้นที่บางกอกน้อยอย่างชัดเจน

กล่าวได้ว่ากระบวนการปรับตัวและการธำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิมในพื้นที่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณบางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ สะท้อนผ่านวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนชาวมุสลิมที่ยึดมั่นในหลักศรัทธาทางศาสนาอิสลามและสามารถดำรงอยู่ในท่ามกลางวัฒนธรรม

ชาวพุทธได้โดยการยอมรับปรับเปลี่ยนวิถีของตนเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้น หากแต่ยังคงชัดเจนว่าเป็นวิถีของอิสลาม รวมถึงชุมชนมุสลิมในพื้นที่ยังแสดงออกถึงความพยายามในการปรับตัวเองเพื่อการดำรงตัวตนและเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับชุมชน

อภิปรายผล

ชุมชนมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และมีบทบาทในหลายด้านต่อสังคมสยาม แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนที่มีผลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาติ ชุมชนมุสลิมไม่ได้ดำรงตนอยู่ฐานะของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นหรือในฐานะของชาวต่างชาติ หากแต่ตลอดเวลาชุมชนมุสลิมพยายามแสดงตนอยู่ในฐานะการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยหรือในฐานะที่เป็นชาว “ไทยมุสลิม”

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่คือปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้กลุ่มคนมุสลิมเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ครั้งการเป็นเมืองหน้าด่านทางการค้า เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ของตนในการเข้าไปทำการค้ากับกรุงศรีอยุธยา ในขณะที่ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่คือปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานของชาวสยาม

การเป็นเมืองหลวงธนบุรีภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าเมื่อ พ.ศ.2310 คือปัจจัยเร่งให้จำนวนของชาวมุสลิมในพื้นที่มีเพิ่มมากขึ้นทั้งการอพยพหนีภัยสงครามล่องแพมารวมตัวกับมุสลิมที่มีอยู่เดิม และการเป็นศูนย์กลางทางการค้า

ความเป็นเมืองที่มีความมั่นคงต่อเนื่องมาจากกรุงธนบุรีของกรุงรัตนโกสินทร์ ส่งผลให้ชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเกิดความเข้มแข็งและมั่นคงมากขึ้น รวมถึงการกวาดต้อนชาวมุสลิมจากการทำสงครามกับหัวเมืองปักษ์ใต้ ความรุ่งเรืองทางการค้าที่เพิ่มขึ้นจากรูปแบบทางเศรษฐกิจที่มีชาวมุสลิมมาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติมเพื่อการค้าขาย สะท้อนผ่านการขยายตัวของชุมชนที่มีอย่างต่อเนื่อง การตั้งชุมชนและการเพิ่มขึ้นของศาสนสถาน ซึ่งศาสนสถานเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ในการประกอบศาสนกิจเท่านั้น หากแต่เป็นศูนย์รวมของชุมชนและเป็นสิ่งสะท้อนถึงวิถีของชาวมุสลิมได้เป็นอย่างดี

ลักษณะที่ตั้งของชุมชนมุสลิมในแต่ละแห่งคือพื้นที่สำคัญในทางเศรษฐกิจมาก่อนทั้งสิ้นทั้งคลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่หรือแม้แต่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา หลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุไว้ชัดเจนว่าในอดีตชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ตั้งชุมชนอยู่ในลักษณะริมน้ำและทำการค้าขาย แม้ว่าต่อมาการตั้งถิ่นฐานจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากชุมชนน้ำสู่ชุมชนบก ชุมชนมุสลิมก็สามารถปรับตนเองให้สอดคล้องกับลักษณะดังกล่าวได้อย่างกลมกลืนโดยย้ายขึ้นไปตั้งถิ่นฐานสูงๆในพื้นที่เดิมที่เคยอยู่ริมน้ำ ดังนั้นการเลือกตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมจึงสะท้อนภาพวิถีของการเป็นชุมชนมุสลิมได้เป็นอย่างดี ลักษณะการขยายตัวและกระจายตัวของชุมชนมุสลิมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับผู้นำของชุมชนมีบทบาททางราชการ เห็นได้จากการขยายตัวของชุมชนมุสลิมในกายซื่อชะห์

แม้ว่าในพื้นที่วิจัยจะมีหลักฐานการมีชุมชนมุสลิมตั้งแต่อดีต โดยยืนยันได้จากศาสนสถานเก่าแก่อย่างมัสยิดต้นสน แต่ก็เชื่อได้ว่าน่าจะเป็นเพียงชุมชนเล็กๆ ที่ไม่ได้มีบทบาทมากนัก เนื่องจากบทบาทสำคัญของชาวมุสลิมอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ต่อเมื่อครั้งเสียกรุงฯ และมีการย้ายราชธานีลงมาตั้งที่เมืองธนบุรี ความสำคัญของชุมชนจึงเพิ่มมากขึ้นในฐานะที่เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางทางอำนาจ แต่สิ่งที่น่าสนใจคือความสำคัญของชุมชนเกิดขึ้นจากความสำคัญของผู้นำชุมชนที่เข้าไปมีบทบาทต่อราชการ ไม่ใช่บทบาทของชุมชนเอง กล่าวคือ ผู้นำของชุมชนมุสลิมได้เข้าไปมีตำแหน่งสำคัญในทางราชการจำนวนมาก ทั้งกรมท่าขวา จุฬาราชมนตรี และตำแหน่งอื่นๆ ความสำคัญของผู้นำชุมชนดังกล่าวได้นำมาซึ่งความเข้มแข็ง มั่นคง หรือบารมีของชุมชนด้วย เห็นได้จากการได้รับพระราชทานที่ดิน การได้รับใช้ใกล้ชิดราชสำนัก เป็นต้น

ชุมชนมุสลิมทั้งนี้กายซูนีห์และนิกายซื่อชะห์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ แม้จะเป็นกลุ่มชาวมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน หากแต่ในความเชื่อและความศรัทธาที่ต่างกันได้ส่งผลให้เกิดเป็นความไม่เข้าใจและนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างกัน เห็นได้จากการแยกตัวออกมาตั้งชุมชนของชุมชนแขกเจ้าเซ็นแห่งแรกหลังได้รับพระราชทานที่ดินที่บริเวณปากคลองมอญ และมีเพิ่มต่อมาอีกหลายแห่งจนถึง

ปัจจุบัน ที่น่าสนใจก็คือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกลับไม่ได้นำมาซึ่งความแตกแยกของชาวมุสลิมแต่ยังคงสายสัมพันธ์ความเป็นพี่น้องอย่างเหนียวแน่น

ประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นชุมชนร่วมบริบททางประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ทั้งการก่อตั้งและขยายตัวของชุมชน การทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับชาติตะวันตก การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 5 การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2475 รวมถึงการเกิดขึ้นของสงครามมหาเอเซียบูรพาประวัติศาสตร์เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนมุสลิม สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ด้วยความเป็นคนกลุ่มน้อยในท่ามกลางบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชาวพุทธ ชุมชนมุสลิมได้แสดงออกถึงความพยายามในการดำรงความเป็นชุมชนร่วมกับชุมชนอื่น สามารถธำรงอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มคนที่น่าเชื่อถือศาสนาอิสลาม รวมถึงพื้นที่ทางสังคมของชุมชนมุสลิมได้อย่างน่าสนใจ

ความพยายามในการแสดงออกหรือปฏิบัติต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเช่น ความพยายามในการสร้างพื้นที่และตัวตนของชุมชนแขกเจ้าเซ็นหรือมุสลิมในกายซื่อชะห์ ทั้งการแยกตัวออกมาตั้งชุมชนของตนเองภายหลังจากที่ชุมชนแขกเจ้าเซ็นมีความเข้มแข็งมากขึ้น ทั้งชุมชนโดยรอบกฎ็หลวงหรือกฎ็เจ้าเซ็นที่ปากคลองมอญของท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) ชุมชนโดยรอบกฎ็เจริญพาศน์ของท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (อากาศยี่) เป็นต้น นอกจากนี้ความพยายามในการดำรงไว้ซึ่ง “พิธีเจ้าเซ็น” อันนำมาซึ่งความขัดแย้งของชุมชนมุสลิมในพื้นที่เองด้วย

ความพยายามในการปรับตัวโดยที่ผู้นำของชุมชนเข้าไปมีบทบาทรวมถึงการเข้าไปมีความสัมพันธ์กับราชสำนักในรูปแบบต่างๆ ทั้งการเข้ารับราชการในตำแหน่งสำคัญ การแต่งงานระหว่างกัน สะท้อนให้เห็นกระบวนการทัศน์ของชาวมุสลิมนำมาซึ่งความมั่นคงของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ให้สามารถธำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิมที่ยึดมั่นในหลักศรัทธาในศาสนาอิสลาม

การย้ายชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยจากฝั่งใต้สู่ฝั่งเหนือของคลองบางกอกน้อย เพื่อใช้พื้นที่ดังกล่าวในการ

ก่อสร้างสถานีรถไฟ ซึ่งเป็นไปตามนโยบายปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของรัชกาลที่ 5 ที่วิวัฒนาการมองว่าเป็นการได้รับพระราชทานที่ดินเพื่อการย้ายชุมชน แต่หากพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะพบว่าเกิดจากการเจรจาประนีประนอมกับทางราชการทั้งสิ้น ความพยายามดังกล่าวไม่เพียงส่งผลต่อการได้มาซึ่งพื้นที่ในการสร้างชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงพื้นที่ทางสังคมที่ชัดเจนว่าชุมชนของตนเองมีสิทธิในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น

ความพยายามในการก่อตั้งและการดำเนินงานของโรงเรียนราชการุญ โรงเรียนอนุชนบางกอกน้อย และอัล อิศลาม สมาคม ของชาวชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยที่มุ่งหมายให้โรงเรียนแห่งนี้เป็นสถานศึกษาเกี่ยวกับศาสนาอิสลามของลูกหลาน แม้ว่าโรงเรียนดังกล่าวเมื่อเปิดการเรียนการสอนแล้วจะมีการเรียนการสอนทั้งวิชาภาษาไทย และวิชาสามัญด้วยก็ตาม ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของชุมชนมุสลิมในการรักษาความเป็นมุสลิมผ่านการศึกษาอย่างเป็นระบบเท่านั้น หากแต่โรงเรียนราชการุญยังสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการค้นในการปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยวิถีวัฒนธรรมในเชิงลึกของชุมชนมุสลิมในพื้นที่อย่างละเอียด เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมที่สืบเนื่องและสอดคล้องมาจากศาสนาอิสลาม ที่ปัจจุบันชุมชนมุสลิมในพื้นที่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ยังคงสามารถดำรงวิถีวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้อย่างเคร่งครัดในท่ามกลางวิถีวัฒนธรรมชาวพุทธ และการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว

2. ควรมีการศึกษาวิจัยถึงประวัติศาสตร์ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเพิ่มเติม เนื่องจากผลการวิจัยพบว่าประวัติศาสตร์ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามามีถิ่นฐานอยู่จำนวนมาก เช่น ชุมชนชาวจีน ชุมชนชาวมอญ ชุมชนชาวลาว เป็นต้น ซึ่งชุมชนเหล่านี้ต่างก็ยังคงสามารถธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองไว้ได้อย่างเข้มแข็งเช่นกัน

3. จากผลการวิจัยที่พบว่าชุมชนมุสลิมในพื้นที่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีกระบวนการค้นในการ

ปรับตัวโดยยึดมั่นในหลักศรัทธาของศาสนาอิสลามที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ส่งผลให้ชุมชนมุสลิมในพื้นที่สามารถดำรงความเป็นชุมชนมุสลิมร่วมกับชุมชนชาวพุทธและชุมชนอื่นได้อย่างสันติ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรทำการศึกษาและนำกระบวนการค้นดังกล่าวไปเป็นต้นแบบเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของชุมชนที่มีความหลากหลายของกลุ่มคนในลักษณะเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- [1] ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- [2] ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. (2545). **ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4.** กรุงเทพฯ: มติชน.
- [3] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. (2555). **ชนชาติต่างๆ ในอยุธยา.** เอกสารโครงการอบรม “อยุธยาศึกษา : ศรีเทพ-ละโว้-อโยธยา เรื่องของสามนคร ตลาดวิชาสำหรับครู-อาจารย์” และ/หรือผู้ปฏิบัติงานและศึกษาเกี่ยวกับอยุธยา รุ่นที่ 7-8 พฤษศบิตที่ 26 และศุกร์ที่ 27 เมษายน 2555.
- [4] ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตอิสลามอิหร่าน. (2546). **ความสัมพันธ์ อิหร่าน – ไทย ทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตอิสลามอิหร่าน.
- [5] เสาวนีย์ จิตต์หมวด และดนัย มุ่สา. (2541). **การพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ :ชาวไทยมุสลิม.** รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- [6] เสาวนีย์ จิตต์หมวด. (2531). **กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม.** กรุงเทพฯ: กองทุนสง่า รุจิระอัมพร.